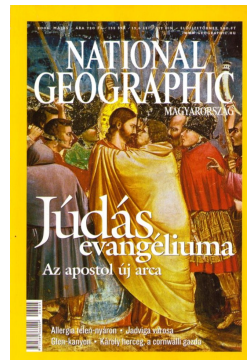

JÚDÁS EVANGÉLIUMA

© dr. Szalai András, Apológia Kutatóközpont, www.apologia.hu (v.2. 2014.07.05.)

A National Geographic [NG] 2006 április 9-én 160 országban, 27 nyelven sugározta 80 perces különkiadását „Júdás evangéliuma” (*Gospel of Judas*) címmel. Íme egy részlet a dokumentumfilm bevezető szövegéből:

Egy ősi evangélium került elő közel kétezer év után Egyiptom homoksvatagából. A történet, amelyet elmesél, alapjaiban rendítheti meg hitünket. Megrázó lehet majd sok ember számára. Egyfajta válságot okozhat: hitbeli válságot. Ez az elbeszélés feje tetejére állítja Krisztus elárulásának a történetét: az áruló itt hőssé válik, és Jézus Krisztus szervezi meg a saját kivégzését. (...) Vajon ez egy ókori eretnek kézirat, aminek a sírban kellene maradnia, vagy egy igaz kézirat, amely megváltoztatja Jézus Krisztusról alkotott képünket? Olvassák el most először Júdás evangéliumát!

1. A lelet és jelentősége

Egy Egyiptomban talált, 4. századi, kopt nyelvű gnosztikus evangélium felfedezéséről van szó, amelyről a NG hatalmas kampány keretében dokumentumfilmet készített, kiállítást szervezett, könyvet adott ki, és a NG folyóirat 2006 májusi számában 20 oldalas cikket jelentetett meg. Az iratok tartalmát és jelentőségét – legalábbis a NG tálalása alapján – a következőképpen foglalhatjuk össze:

- Júdás evangéliuma olyan beszélgetések feljegyzése, amelyek Jézus és Júdás között történt az utolsó vacsora előtti héten, titokban, négy szemközt. Hiteles történet, amely sajnos csak a hivatalos egyházon kívül maradhatott fenn, mert a korai egyház egyes vezetői a sok evangélium közül csak négyet tartottak meg, és ezt a többivel együtt is kidobták.
- Júdás most előkerült evangéliuma azonban rehabilitálja az árulónak tartott Júdás apostolt. Valójában Júdás volt az egyetlen tanítvány, aki megértette Jézus igazi céljait. Maga Jézus kérte meg arra, hogy feljelentsen, így amikor megölték, szelleme kiszabadulhatott a fizikai test rabságából. Júdás ezt vállalta, így ő lett Jézus legnagyobb tanítványa, igazi hős, aki nélkül Jézus nem végezhetett volna el az üdvözítés feladatát. Júdás megítélése csak fokozatosan vált egyre negatívabbá, ami így az újszövetségi és történelmi antijúdaizmus, majd antiszemitizmus gyökerévé vált.
- A mai keresztényeknek nyitottnak kellene lenniük az ilyen iratok elfogadására, hiszen a korai kereszténység sem volt egységes, hanem sokféle hagyomány és sokféle evangélium is megférte benne, így a különféle gnosztikus irányzatok is, amelyek műve volt Júdás evangéliuma.

Kérdés, hogy ebből mennyi igaz? Valódi a szöveg vagy hamisítvány? Mennyire tekinthető hitelesnek a tartalma? Valóban többet tudhatunk meg belőle Júdásról és Jézusról, mint amit eddig tudtunk? Tényleg el kell felejteni az Újszövetséget?

2. Júdás evangéliuma

2.1. A felfedezés és a publikálás története

Az iratot valamikor az 1970-es években, Egyiptomban találták, de nem tudni, pontosan hol és mikor. (Az egyik jelenlegi feltételezés szerint 1978-ban, valahol a Nílus keleti partján, egy Al Minya nevű falu melletti sírból került elő egy kőládából.) A közel-keleten virágzó műkincskereskedés miatt meglehetősen kalandos úton került ki Egyiptomból Európába, majd az USA-ba.

Először 1983-ban, Itáliában szerzett róla tudomást egy amerikai koptológus, Stephen Emmel, aki más, görög és kopt szövegekkel együtt látta, de mivel a kért árat (3 millió dollár) nem tudta előteremteni, az iratot többé nem látta. Követező bizonyítható előfordulási helye New York állam, ahol a Hickswille Citybank széfjében pihent 16 éven át. A széf ismeretlen tulajdonosától, egy egyiptomi kereskedőtől kb. 300 000 dollárért vette meg 2000-ben Frieda Nussberger-**Tchacos**, a svájci Gallerie Nefer régiségkereskedő cég tulajdonosnője, akiről az iratok a *Codex Tchacos* nevet kapta. Tőle 2001-ben 1.5 millió dollárért vette meg Tchacos jogásza, Mario Jean Roberty, egy bázeli magánalapítvány, a Maecenas Foundation for Ancient Art vezetője.

Tchacos Olaszországban az illegális műkincskereskedelem ismert alakja. 2002-ben Cipruson le is tartóztatták, de vádalku révén csak 18 hónap felfüggesztett büntetést kapott illegális műkincskereskedelem miatt. A NG a sztori kizárólagos közlési jogát több mint 1 millió dollárért vette meg Tchacos-tól és a Maecenas-tól, és igyekszik nem említést tenni a hölgy üzelveiről. A történetnek ez a része nem egy archeológus szemében a műkincskereskedelem támogatását és legalizálását jelenti, és a NG-ot erkölcsi kompromisszummal vádolja. A riportok Tchacos-t az iratok megmentőjeként tüntetik fel, akit a gondviselés vezetett:

Kötődöm Júdáshoz. Évezredekig megbélyegezték, és most hozzám került ez az evangélium, amely azt mondja, hogy nem akarta elárulni Jézust, akarata ellenére kérték erre. Úgy érzem, hogy engem kért meg, hogy rehabilitáljam őt.

Egykori kollégái azonban, akik a tanúvallomásai miatt bajba kerültek, Tchacos-t „a műkincskereskedelem Júdásának” nevezik. Ez ugyan nem kérdőjelezi meg az iratok eredetiségét, mégis rávilágít arra az ellentmondásos helyzetre, amelyben a régészek és a régészeti intézmények ma vannak. Ha erkölcsi okokból nem üzletelnek műkincsrablókkal, értékes műkincseket veszítenek el. Ha pedig megveszik tőlük, a piacot erősítik, és folyik tovább a fosztogatás és a rongálás.

A szöveg létezését hivatalosan először 2004 júliusában, egy párizsi koptológiai konferencián jelentették be. A Maecenas alapítvány pedig 2005 márciusában közölte, hogy az iratok teljes konzerválása után kiadják a szövegek teljes fordítását angolul és más nyelveken. Az iratok a konzerválás és a publikálás után azonnal vissza fognak kerülni Egyiptomba, a kairói Kopt Múzeumba.

2.2. A kódex és a szövegek

A Tchacos Kódex egy 4. századi, 66 oldalas, bőrkötéses papirusz könyv, amely négy szöveget tartalmaz: Péter Fülöphöz írt levelének egy változata (1-9. oldal), Jakab első apokalipszisének egy változata (10-32. oldal), Júdás evangéliuma (33-58. oldal) és Az Idegen könyve (59-66. oldal). Az első két irat ismeretes a Nag-Hammadinál talált kódexekből, a legutolsó eddig ismeretlen szöveg, Júdás evangéliumának pedig csak a létezéséről tudtunk, szövege eddig ismeretlen volt.

A kódex 20. századi hanyattatása miatt meglehetősen rossz állapotban volt, megmentésre szorult. Lapjai sérültek és töredezetek, a szövegben sok a folytonossági hiány, de nagy része kibetűzhető, olvasható.

Júdás evangéliumának szövege görög betűvel, *kopt* nyelven, az egyiptomi nyelvékései változatán íródott (szahidi dialektusban). Biztosan *fordítás*, minden gnosztikus kulcsfogalom görögül jelenik meg benne. Az iratot a paleográfiai (papirusz, tinta, betűtípus, kötési mód) és a C¹⁴-es radiokarbon vizsgálatok alapján a 3. sz. végére vagy a 4. sz. elejére datálták. Ezzel kizárható, hogy a *kódex* modern hamisítvány lenne. Az irat *tartalma* még régebbi, hiszen Irenaeus i.sz. 180. körül – más gnosztikus szövegekkel együtt – kritizálja.

2.3. A szöveg tartalma

A viszonylag rövid szöveg három fő része: (A) bevezetés (B), három, beszélgetésekből álló jelenet, (C) befejezés. A szereplők Jézus és a tizenkét apostol, köztük Júdás. A beszélgetések az utolsó vacsora előtti héten játszódnak, a történet ott ér véget, hogy Júdás elfogadja a pénzt és átadja Jézust a papoknak.

Az irat címe az ókorban szokásos módon a legvégén van, de nem a szokásos újszövetségi és apokrif formulát követi („A Júdás szerinti evangélium”), hanem így hangzik: „Júdás evangéliuma” (koptul: *peuaggelion nioudas*). Ez logikus is, mert az irat nem is Jézus, hanem Júdás alakjáról és szerepéről szól.

2.4. Fontos részletek

A NG dramatizációja esetenként a szöveg egy-egy mondatát a helyéből kiszakította, és a koncepciónak megfelelően összefüggő szöveggé idézte, ezért érdemes őket az eredeti szöveggörnyezetben belül vizsgálni. A fordítók által betoldott szavak []-ben állnak, a szövegghiányokat [---] jelzi.

2006-ban magyarul is megjelent a NG hivatalos fordítása, ezért a továbbiakban ebből idézünk, és annak jegyzeteit is felhasználjuk (Rodolphe Kasser, Marvin Meyer, Gregor Wurst: *Júdás evangéliuma a Tchacos-kódex alapján*, ford. Hasznos Andrea; National Geographic Society, Budapest, 2006)

(A) BEVEZETÉS

Titkos beszámoló Jézus kinyilatkoztatásáról,¹ amelyet iskarióti Júdással folytatott beszélgetése során mondott nyolc napon át, három nappal azelőttig, hogy a húsvétot ünnepelte.²

(B) JÉZUS FÖLDI SZOLGÁLATA

Amikor Jézus megjelent a földön, jeleket és nagy csodákat tett az emberiség megváltásáért. És mivel egyesek az igazság útján [jártak], míg mások a törvényszegésben jártak, elhivatott a tizenkét tanítvány.

Beszélni kezdett velük a világon túli misztériumokról, s arról, hogy a végén mi történik majd. Gyakran nem önmaguként jelent meg tanítványainak, hanem mint gyermeket találtak maguk közt.

1. JELENET

JÉZUS A TANÍTVÁNYAIVAL BESZÉLGET: A HÁLAADÓ IMA VAGY AZ ÚRVACSORA

Egy nap Júdeában volt tanítványaival, akik összegyűlve talált ülve, jámbor gyakorlatban. Amikor [odaért] a tanítványaihoz, akik egybegyűlve ültek, és hálát adtak a kenyér fölött, [Jézus] elnevette magát. A tanítványok így szóltak hozzá: „Mester, miért nevensz hálaadó imánkon?”³ Azt tettük, ami helyes.” Ő válaszolt, és azt mondta nekik: „Nem rajtatok nevetek. Nem a saját akaratotokból teszi[tek] ezt, hanem mert így módon dicsóítják a ti istenetek.” Ők így szóltak: „Mester, te vagy [---] a mi istenünk fia.”⁴ Jézus ezt mondta nekik: „Honnan ismertek engem? Bizony mondom nektek, a köztetek levő emberek egyetlen nemzedéke⁵ sem ismer majd meg engem.”

A TANÍTVÁNYOK HARAGRA GERJEDNEK

Amikor tanítványai ezt meghallották, kezdtek dühösek és haragosak lenni, és szívükben istenkáromlás kélt ellene. Amikor Jézus látta [érte]tlenségüket, [azt mondta] nekik: „Vajon az összezavarodás miatt haragított meg titeket? Istenetek, aki bennetek van, és [---] dühre indítottak titeket lelketek[ben]. Aki [elég erős] köztetek, emberek között, az vezesse elő a tökéletes embert, és álljon meg előttem!”

Mindannyian azt felelték: „Elég erősek vagyunk.” De szellemük nem mert megállni előtt[e], kivéve iskarióti Júdást. Ő képes volt megállni előtte, de nem tudott a szemébe nézni, és elfordította arcát.

¹ Tkp. nincs szó újszövetségi értelemben vett kinyilatkoztatásról (gör. *apokalüpszisz*), a szöveg titpikus gnosztikus értelemben vett nyilatkozat, magyarázat, ismertetés (gör. *apophaszisz*).

² Vagy: „három nappal passiója előtt”; az események ugyanis csak Júdás árulásáig tartanak.

³ Szó szerint: „az eucharisztíánkon”, ami az úrvacsora/mise egyik Úsz-i görög szakkifejezése.

⁴ A tanítványok „istene” valójában az anyagvilág gonosz teremtője. Jézus nem az ő fia, hanem az anyagvilágon túli, transzcendens világ Istenének Fia. Az apostolok istene és Jézus Istene nem egy.

⁵ A „nemzedék” helyett inkább: „fajta”. A széthiánus gnózis szerint kizárólag az Ádám és Éva harmadik fiától, Széth-től származó emberek alkalmasak a titkos ismeret (gnózis) befogadására.

Júdás [azt mondta] neki: „Én tudom, hogy ki vagy és honnan származol. Barbéló⁶ halhatatlan birodalmából jöttél, és én nem vagyok méltó rá, hogy kimondjam annak a nevét, aki küldött téged.”

JÉZUS NÉGYSZEMKÖZT BESZÉL JÚDÁSSAL

Jézus pedig tudva, hogy Júdás valami magasztosra gondolt, így szólt hozzá: „Gyere el közülük, és elmondom neked a királyság misztériumait. Eljuthatsz oda, de sokat szenvedsz majd. Mert valaki más áll majd a helyedre, hogy a tizenkét [tanítvány] ismét teljes legyen istenüknél.” Júdás azt mondta neki: „Mikor mondod el nekem ezeket a dolgokat, és mikor virrad fel a fény nagy napja a [---] nemzedéknek?” De amikor ezt mondta, Jézus otthagya őt. (...)

3. JELENET

JÚDÁS BESZÁMOL EGY LÁTOMÁSRÓL, ÉS JÉZUS VÁLASZOL

Júdás így szólt: „Mester, ahogy mindnyájukat meghallgattad, most engem is hallgass meg. Mert nagy látomást láttam.” Amikor Jézus ezt meghallotta, elnevette magát, és azt mondta neki: „Te tizenharmadik szellem, miért igyekszel annyira? Hanem beszélj, és én türelmesen meghallgatlak.” Júdás így szólt hozzá: „A látomásban láttam magam, amint a tizenkét tanítvány megkövez és [ádázul] üldöz [engem]. És eljöttem arra a helyre, ahol [---] utánad. Láttam [egy házat], és szemeim nem bírták [befogadni] annak méretét. Nagy emberek voltak körülötte, és a ház teteje növényzetes (volt), és a ház közepén [tömeg] volt [--- két sor hiányzik ---], mondván: „Mester, fogadj be engem is ezekkel az emberekkel együtt.” [Jézus] így válaszolt: „Júdás, a csillagod félrevezetett téged.” Így folytatta: „Egyetlen halandó ember sem méltó arra, hogy belépjen abba a házba, amelyet láttál, az a hely ugyanis a szenteknek van fenntartva. Sem a nap, sem a hold nem uralkodik majd ott, sem a nappal, hanem a szent marad minden időben abban az aiónban, a szent angyalokkal együtt. Íme, elmagyaráztam neked a királyság misztériumait, és tanítottalak a csillagok tévedéseiről; és [---] elküldeni azt [---] a tizenkét aiónon.

JÉZUS KOZMOLÓGIÁRÓL TANÍTJA JÚDÁST: A SZELLEM ÉS AZ ÖNMAGÁBÓL KELETKEZETT

Jézus így szólt: „[Öjji], hogy [titkok]ról taníthassalak, amiket ember még nem látott. Létezik ugyanis egy hatalmas és határtalan aión, amelynek nagyságát egyetlen angyali nemzedék sem látta, [amelyben] van [egy] nagy láthatatlan [Szellem],

*Amit angyali szem nem látott,
Szív gondolata fel nem fogott,
És sohasem szólítottott semmilyen néven.*

És egy fénylő felhő jelent meg ott, és ő azt mondta: „Keletkezzék egy angyal kísérőmül.” És a felhőből előlépett egy hatalmas angyal, az Önmagából Keletkezett, a fény istene. És négy másik angyal keletkezett általa egy másik felhőből, és ők az angyali Önmagából Keletkezett kísérői lettek (...)

JÉZUS A MEGKERESZTELTEKRŐL BESZÉL ÉS JÚDÁS ÁRULÁSÁRÓL

Júdás így szólt Jézushoz: „És mondd, mit tesznek majd a te nevedben megkereszteltek?” Jézus azt mondta: „Bizony mondom [neked], ez a keresztség [---] az én nevem [--- kilenc sor hiányzik ---] nekem. Bizony mond[om] neked, Júdás, [azok, akik] áldozatot mutatnak be Szaklasznak [---] Isten [--- három sor hiányzik ---] minden, ami gonosz. Te azonban

⁶ Barbéló a széthiánus gnózisban mindenképpen Anyja. Barbéló „birodalma” szó szerint: „aiónja”; a gör. *aión* jelentése korszak (eón), a gnózisban egy szellemi hatalmasság, illetve a birodalma.

mindegyiküknél nagyobb leszel. Te fogod ugyanis feláldozni az embert, aki magában hord engem.⁷

*Szarvad már felemelkedett,
Haragod felgerjedt,
Csillagod fényesen felragyogott,
És szíved [megerősödött].*

Bizony, [---] a te utolsó [---] válik [--- két és fél sor hiányzik ---] szomorúság [--- két sor hiányzik ---] az uralkodó, mert ő majd elpusztíttatik. Aztán pedig Ádám nagy nemzedéknek képmása felemelkedik, mert a menny, a föld és az angyalok előtt létezik ez a nemzedék, amely az aiónokból származik. Íme, minden elmondott neked. Emeld fel a tekinteted, nézd a felhőt és a benne levő fényt, és a csillagokat, amelyek körülveszik. Az a csillag, amely az utat mutatja, az a te csillagod.” Júdás felemelte tekintetét, meglátta a fénylő felhőt, és belelépett abba. Akik a földön álltak, hangot hallottak, amely a felhőből jött, és azt mondta [---] nagy nemzedék [---] képmás [---] és [--- öt sor hiányzik ---]

2.5. Összefoglaló elemzés

Júdás evangéliumának Jézusa, Istene, és Júdása teljesen eltér az Újszövetségtől.

- Ami Jézus *lényét* illeti, ő valójában Széth, a káoszt uraló öt angyal egyike (isteni lény, nem csupán hírnök). Nem lett valóságos emberré, hanem hol felnőtt, hol gyermek testruhájában jelenik meg. Ami Jézus *művét* illeti, nem mindenkiért jött, hanem csak azokért, akik mint anyagba lesüllyedt lények visszavágnak a mennyei szférába. Nem bűnbocsánatot ad, hanem titkos ismeretet (misztériumot, gnóvizst), mert az kell a visszatéréshez.
- Ami Jézus és apostolai *viszonyát* illeti: Jézus szerint nem tudják, ki ő, de előre megmondja, hogy a nevével vissza fognak élni, másokat félrevezetnek és bűnöket fognak elkövetni. Ismételten összezavarja, megvádolja, majd otthagya őket. Azok pedig értetlenkednek, és megharagszanak rá.
- Ami *Istent* illeti, az „isten” szó eleve csak az alsóbbrendű anyagvilág uraira vonatkoztatható, a transzcendens világ ura a „Hatalmas”, a „Nagy Láthatatlan Szellem”. Az apostolok istene az anyagvilág gonosz, ostoba teremője (Nebró v. Jaldabaóth), aki nem Jézus Istene, így ő nem is annak fia. Jézus az apostolok istenét kineveti, amikor hálát adnak neki az ételért, a neki szánt áldozatot megveti, és szerinte ez az isten, amely benne van az apostolokban, ingerli őket haragra ellene.
- Júdás evangéliumának *Júdása* viszont tudja, hogy Jézus magasabb szférából jött, csak ő érti Jézust, aki csak neki árul el minden titkot. Júdás kilóg a tizenkettőből: ő a tizenharmadik, *daimón*, azaz eleve a mennyei, szent fajtahoz tartozik, amely végül mindenki fölé emelkedik, és megdicsőül.

Ez az „evangélium” csak az árulásig tart, Jézus elfogatását, kivégzését és Júdás öngyilkosságát egyáltalán nem említi. A gnosztikus „krisztus” meggyilkolása úgyis

⁷ Széth evilági manifesztációja a Jézusnak nevezett ember.

csak testből kiszabadulását jelentette, Júdás öngyilkossága pedig talán meg sem történt, ha látomásának megfelelően *az apostolok* üldözték és kövezték meg.

Júdás evangéliumából androgün emanációk, birodalmak, istenek és angyalok bonyolult világi tárulnak elénk, amelyben olyan hatalmakról kell tudni, mint az Ismeretlen Isten, Szofia és Barbéló, Széth, Nerbó és Szaklasz. Csak egy vallási közösség mozgott otthonosan ebben az eszmevilágban: a *gnosztikusok*.

3. A gnosztikusok

3.1. A NG képe a gnóziról

A NG műsorában elhangzik ugyan, hogy *Júdás evangéliuma* gnosztikus irat, de kérdés, hogy kik voltak azok a gnosztikusok, és hogy milyen viszonyban álltak az egyházzal? A NG által felkért szakértők (Pagels, Ehrman, Klassen, Meyer) sokszor megismételt, és a cikkben is leírt elmélete szerint

- a gnosztikusok a korai kereszténység *egyik irányzata* volt, tehát az egyház része voltak; azért lettek idővel mégis kiközösítve, mert nem fogadták el a kialakuló papság tekintélyét;
- a gnosztikusok evangéliumait a korai egyház is *elfogadta és használta* a többi harminccal együtt; evangéliumaik azért lettek mégis egy idő után kidobva az Újszövetségből, mert a hívők többségének a sokkal egyszerűbb és érthetőbb evangéliumok (Mt, Mk, Lk, Jn) jobban tetszettek.

Eszerint a gnosztikusokat „a hatalom”, evangéliumaikat pedig „a tömeg” vetette volna el. Ezzel az elmélettel csak az a baj, hogy a gnózis-kutatás és az egyháztörténelem jól ismert tényeit figyelmen kívül hagyja. Egyrészt a gnoszticizmusról kapott általános kép *hiányos és megtévesztő*, másrészt sem a dokumentumfilmben, sem a cikkben *nem mondják ki*, hogy konkrétan *melyik* gnosztikus csoport használta Júdás evangéliumát.

A NG műsora és cikke elismeri, hogy Júdás evangéliuma gnosztikus irat, de olyan képet fest a gnosztikusokról, mintha az egyházon belüli irányzat lett volna, amely nem akarta elfogadni a papok tekintélyét:

Narrátor – A korai keresztények néhány csoportját ma gnosztikusoknak vagy a tudás embereinek nevezzük."

Meyer - A gnosztikusok a misztikus irányzatot képviselték, ami azt jelenti, hogy olyan emberek voltak, akik úgy érezték, hogy egyfajta közvetlen kapcsolatuk van az Istennel. A gnosztikus szó a görög gnósziszből származik, ami tudást jelent. Ez azonban nem mindennapi, könyvből megtanulható tudás, hanem egy szellemi meglátás, ösztönös megérzés, ez önmagunk megismerésének a képessége, és hogy tudatában vagyunk annak, hogy bennünk van egy isteni szikra. Emellett azt a felismerést is magában hordozza, hogy az általunk megvallott Isten, a külső Isten megegyezik a bennünk rejlő isteni szikrával. A gnosztikusok közül sokan keresztények voltak. (...)

Pagels – Sokunk az egyetemen hallott először olyan evangéliumokról, mint például Tamás evangéliuma. Azt mondták nekünk, hogy ezek gnosztikus, eretnek tanok, egytől-egyig érthetetlenek és furcsák. Azt tanították nekünk, hogy a gnosztikus szó eleve rosszul gondolkodót jelent. Ez majdnem olyan, mint ahogy az 1940-es és 50-es években a kommunistákról beszéltek Amerikában. Ez az egyik módja, hogy ne vegyék őket számításba. A gnosztikus szó pontosan ilyen. Ők soha nem használták ezt a kifejezést, hanem keresztényeknek nevezték magukat.

3.2. A valódi gnózis

A görög *gnószisz* szó egyszerűen tudást, ismeretet jelent. Volt azonban egy ókori vallási irányzat, amely – a NG állításával szemben – már a kereszténység *előtt*, attól függetlenül, és egy ideig *amellett* létezett, és amelyben a gnózis már kifejezetten *titkos* tudást jelentett. Ezt a vallási irányzatot *ma* gnoszticizmusnak nevezik; egykori hívei irányzattól függően sok nevet használtak, de *mind* gnosztikusok voltak.

Ennek a szinkretikus vallási irányzatnak *egyes iskolái* a kereszténység terjedésekor átvettek bibliai fogalmakat, szimbólumokat és jézusi mondatokat. Ezeket saját, már meglevő világnézetüknek megfelelően *átértelmezték*, és saját tanaik újrafogalmazására *felhasználták*. Írásaik – a NG szakértőinek állításával szemben – nem pusztán "magasabb szintű keresztény oktatási anyagok" voltak, hanem egy *egészen más világnézet* rendkívül spekulatív rendszerét tárják elénk, amelyek a lehető legtávolabb álltak a biblikus, történelmi kereszténység hitétől.

Ezek a titkos ismeretek az ember születése előtti magasabb állapotáról, anyagba-testbe való lebukásáról, állapotának, az anyagvilágnak és a testnek a megvetéséről, illetve a tudás segítségével történő szellemi felemelkedéséről, az eredeti, isteni világba történő visszatéréséről szóltak. A gnózis középpontjában tehát az emberben levő *isteni fényszikrának* a sorsa áll, miközben magával az emberrel, aki testi, lelki összetevők együttese, nem foglalkozik.

A végső, abszolút Isten – a Biblia istenképével ellentétben – megismerhetetlen marad, ráadásul válságos helyzetben van. Különböző mitikus magyarázatok szólnak arról, hogy testének egyes részei valamiért szétszóródtak a sötétségben-anyagban – ezek az emberben levő szikrák azok, amiket a gnosztikus Szabadító össze akar gyűjteni, és visszavinni a Teljességbe. Az Istennek tehát a saját testét kell összeszednie.

A gnózis olyan üdvözítő ismeretet jelent, ami *maga* az üdvösség. A gnosztikus *Üdvözítő* – aki irányzattól függően emberi vagy angyali lény – csak az üdvösség *átadója*, közvetítője, csak kinyilatkoztató szerepe van. Másrészt ő maga is rászorul a szabadulásra, hiszen kapcsolatba került az anyagvilággal.

Míg a keresztény evangélium mindenkinek szólt, a gnózist csak az erre eleve *alkalmasak* ismerhettek és érthettek meg, a tömegek nem. A gnosztikusok születésüknél, *természetüknél* fogva voltak gnosztikusok, így másoknál magasabb rendűnek tartották magukat. Ők voltak a „szellemiek” (görög *pneumatikosz*), min-

denki más „anyagi” vagy „testi” (*hülikosz*), akiknek esélyük sincs a gnosztikus értelemben vett üdvösségre. A keresztény színezetű gnosztikusok is lenézték a keresztényeket, de a szellemi és az anyagi-testi között álló „lelkinek” (*pszükhikosz*) tartották őket, akiknek esetleg van esélyük, ha *továblépnek* a gnózis felé.

A gnoszticizmus tehát szociológiai szempontból ezoterikus és elitista, sőt kifejezetten arisztokratikus vallás volt, amely lenézte a tömegeket és a tömegek vallását. Tanításait illetően mitikus, szinkretista és individualista volt: kedvelte a mitikus nyelvezetet, a görög filozófiától a közel-keleti misztikus irányzatokig szinte mindenből merített, és rengeteg egyéni változata jött létre. Erkölcsi szempontból pedig vagy aszketikus volt (a test rossz, a nemiség bűn, a feladat az önmegtartóztatás), vagy libertinus (a test tönkretelhető kicsapongással is, az erkölcsi szabadság eszköz a magasabb célok felé).

A gnoszticizmusnak a kereszténységgel ellentétben nem volt szociális programja, és eleve csak a művelt rétegekben tudott téríteni. Jelentősége ellenére mindig is kis létszámú, egymással rivalizáló csoportokból állt, amelyek folyamatosan megjelentek, változtak, majd eltűntek. (Az ókori gnoszticizmus napjainkra csak az iraki és iráni területen élő kb. 15 ezer fős *mandeus* népcsoportban maradt fenn.)

Mindez éles ellentétben állt a keresztény üzenettel, amely minden embert meg akart és tudott szólítani, egységes tanítást hirdetett, a valláskeverést elutasította, életszentségre és cselekvő emberszeretetre buzdított.

3.3. A NG képe a gnosztikus evangéliumokról

A NG szakértőinek állítása szerint a keresztények *több mint harminc* evangéliumot használtak, köztük a gnosztikusokéit is, amelyek azért lettek kidobva az Újszövetségből, mert a tömegek számára túl magas színvonalúak voltak:

Narrátor – A korai időszakban a kereszténység nem úgy nézett ki, mint ahogy a legtöbb ember gondolná. A keresztényeknek nem volt Bibliájuk. Helyette a hívek Krisztus történetének különböző változatait terjesztették egymás között. Végül ezeket az elbeszéléseket az evangéliumokban örökítették meg, de csak Krisztus halála után 30-60 évvel. Ma napság a legtöbb szakértő úgy gondolja, hogy szerzőik jóval az evangéliumaik lejegyzése előtt meghaltak.

Ehrman – A korai kereszténység egyik legérdekesebb jelensége, hogy az Újszövetségbe bekerült négy evangéliumnak a szerzői: Máté, Márk, Lukács és János mind ismeretlenek. Ezeket a címeket későbbi szerkesztők adták, nem az alkotók. Eredetileg nem voltak címeik.

Narrátor – Van még egy meglepő csavar a korai egyház hitéletében. Nem csak négy, hanem több mint harminc evangélium létezett.

Paigels – Az evangélium örömhírt jelent. Tehát az a kérdés, hogy kicsoda Jézus, és mi a róla szóló örömhír. Nagyon sokan más szempontokból közelítették meg ezt a kérdést.

Narrátor – A Krisztus halála utáni első kétszáz évben életének és üzenetének szó szerint tucatnyi különböző és olykor ellentmondó változata forgott közközen. Ezek egyike Júdás evangéliuma volt.

Paigels – Ez a szöveg, mint sok más, Nag-Hammadiban nemrég felfedezett kézirat, egy eddig ismeretlen kereszténységbe nyújt bepillantást. Sok ember úgy gondolta, hogy egyedül csak az Újszövetségben található Máté, Márk, Lukács és János evangéliuma létezett. Valójában ezeknél sokkal több volt. Elképzelhető, hogy több tucat is. Az Igazság, Mária Magdaléna, Tamás, Júdás és Fülöp evangéliuma, hogy csak néhányat említsünk. Nem létezett egy egyetlenes korai kereszténység, hanem sok változata volt.

Narrátor – Akár egy hitről vagy többről volt szó, a kereszténység robbanásszerűen terjedt Jeruzsálemtől kezdve Kisázsiaig, Egyiptomig, Rómáig és Észak-Afrikaig. Ekkor még nem voltak templomaik. A hívők egymás otthonaiban gyűltek össze, ahol olyanoknak tulajdonított evangéliumokat hallgattak, akiknek neve meglepné a legtöbb mai templomba járó embert.

Ehrman – Voltak, akik Fülöp, Tamás vagy Mária, míg mások Máté, Márk, Lukács vagy János evangéliumát használták.

Narrátor – A gnosztikusok voltak azok, akik a Nag-Hammadi könyvtár néven ismertté vált szövegek nagy részét írták. Krisztusról szóló történeteik sokkal elvontabban és filozofikusabbak az Újszövetségben találhatóéknál...

Paigels – Ez nem azt jelenti, hogy feltétlenül ellentétesek lennének egymással, és hogy választanunk kellene Márk, Tamás vagy Júdás evangéliuma között. A Nag-Hammadi kéziratok és Júdás evangéliuma nem könnyű olvasmányok, és minden bizonnyal nem az átlag ember számára készültek. Magasabb szintű oktatásra szánták őket, ezért nem ugyanaz volt a szerepük, mint Máté, Márk és Lukács evangéliumainak.

Narrátor: Akár emelt szintre szánt írás, akár eretnokség, Júdás evangéliuma ráébreszt minket arra, hogy a korai időkben nem csak egy, hanem sokfajta kereszténység létezett.

Ehrman – Főleg az olyan ókori evangéliumok felfedezésének köszönhetően, mint a Nag-Hammadi könyvtár és a Júdás evangéliuma, a tudósok megismerték a kereszténység olyan formáit is, amelyek nem maradtak fenn. Elnyomták őket, a perifériára kerültek, majd végleg eltűntek.

3.4. Az Újszövetség és az apokrifek valódi viszonya

Az evangélium (görög *euangelion*) szó jelentése jó hír, örömhír, és mint irodalmi jelenség, sajátosan keresztény, újszövetségi műfaj. Az Újszövetségben *négyet* találunk: Máté (Mt), Márk (Mk), Lukács (Lk) és János (Jn) evangéliumát, ezeket *még az 1. században* írták a szem- és fültanú apostolok, illetve közvetlen munkatársaik.

Amint arra a NG helyesen rámutatott, az ókorban, pontosabban a 2-4. században ennél jóval több evangéliumnak *nevezett* irat keletkezett. Az azonban egyszerűen *nem igaz*, hogy az egyház a négyen kívül bármelyiket is elfogadta és használta volna. Ezek az ún. *apokrif* (titkos, rejtett értelmű) szövegek ugyanis nagyon eltérő háttérből keletkeztek, és *csak egy részük* volt gnosztikus. Hátterük és sajátoságaik megértése nélkül pedig igazi jelentőségüket sem érthetjük meg. A NG műsorában megszólaló szakértők pedig alapvető tényeket hallgattak el.

Először is, mint már említettük, a gnoszticizmus a kereszténységtől *független* valóság volt, amelynek *egyes* iskolái vettek fel keresztény színezetet; a civil szakirodalom ezeket az iskolákat nevezi „keresztény gnosztikusoknak”.

Másodszor, ezeknek a csoportoknak az írásai között volt néhány „evangélium” is, de – az újszövetségiakkal szemben – egyik gnosztikus „evangélium” sem volt *teljes* jézusi élettörténet, hanem

- csak *beszédgyűjtemény* (Tamás kopt evangéliuma, Fülöp evangéliuma),
- vagy *értekezés* (Az Igazság evangéliuma, János apokrifonja, Tractatus Tripartitus),
- vagy titkos *beszélgetés* (Jézus Krisztus bölcsessége, Hit bölcsesség, A Megváltó dialógusa, Az egyiptomiak szerinti evangélium, Júdás evangéliuma).

Ennek a sajátosságnak több oka volt. Az egyik, hogy a gnosztikusok eleve nem törődtek a zsidó Jézus történetének ószövetségi gyökereivel, történelmi beágyazottságával, és az Újszövetség más irataival. Jézus történetéből csak felhasználtak egyes jeleneteket és tanításokat, de mindent a maguk rendkívül bonyolult világképének megfelelően átértelmeztek.

A másik ok az, hogy ezek az iratok műfaji szempontból nem is evangéliumok, hanem inkább tipikusan gnosztikus „párbeszédés kinyilatkoztatások”; a gnosztikusokat ugyanis a „krisztus” csak mint *kinyilatkoztató* érdekelte, aki olyan dolgokról beszél, amelyekről az újszövetségi evangéliumok *semmit* sem mondanak (pl. a láthatatlan világ emanációs hierarchiája).

Ezek a gnosztikusok a saját tanaikat *olyanok* szájába igyekeztek adni, akikről az Újszövetség keveset mond (Tamás, Mária Magdolna, Fülöp, Mátyás) vagy nagy volt a tekintélyük (János, Péter), és az újszövetségi történetekben olyan alkalmakat, kvázi „lyukakat” kerestek, amikor Jézus sokat beszélhetett (négy szemközt, feltámadása után stb.). A gnosztikus evangéliumok krisztusképei pedig nem csak az újszövetségitől tértek el, hanem *egymástól* is. Ahány gnosztikus iskola volt, annyi „krisztus” élt a gnosztikusok fejében.

Mindebből jól látszik, hogy az ún. „keresztény gnózis” nem a kereszténység, hanem *a gnózis* olyan ága volt, amely *parazitaként* rátapadt a kereszténységre, de attól mindig is idegen maradt. Ezért az ún. gnosztikus „evangéliumok”, bár megtévesztő módon az apostolok nevét tüntették fel szerzőként, csak az újszövetségi evangéliumok *tartalmilag hiteltelen formai imitációi* voltak. Nem magasabb szintű kereszténységet, hanem *más vallást* hirdettek.

Amint a NG szakértői is rámutattak, Mt, Mk, Lk és Jn eredeti szövege nem tartalmazta a *szerző* nevét. Mégis, éppen azért lehetett ráírni a nevüket, mert a szövegekből úgymint mindenki felismerhette a szerzőt. A gnosztikus evangéliumokra viszont mind rá volt írva, hogy *állítólag* ki írta, de a keresztények számára éppen a *szövegekből* derült ki, hogy biztos nem azok írták, akiknek a neve a szövegen fel van tüntetve.

3.5. A gnosztikusok és az Újszövetség

A NG egyes szakértői szerint a gnosztikus evangéliumok „kimaradtak” vagy „ki lettek hagyva” az Újszövetségből. Ezzel szemben, ha a gnosztikus evangéliumok szövegét megvizsgáljuk, akkor kiderül, hogy

- az újszövetségi evangéliumokat *nem említik*, így nem is kritizálják, hiszen a gnosztikusok a kereszténységet és annak evangéliumait lebecsülték, és legfeljebb „előszobának” tekintették a maguk teljesebb igazságához,
- egyik sem akart az *Újszövetség* része lenni, hiszen a gnosztikusok nem fogadták el az Újszövetséget; legfeljebb az evangéliumokat kommentálták (főleg Jn-t), és közülük is válogattak (pl. Markion csak a Lk markionizált változatát); az ApCsel és a levelek, az ősegyház története számukra érdektelen volt, a Jelenéseket is csak műfajilag imitálták a saját apokalipsziseikkel.

A keresztények viszont sosem kételkedtek a *négy evangélium* hitelességében, míg a gnosztikus evangéliumokat kezdettől fogva és mindvégig elvetették.

Volt néhány *újszövetségi* irat, amelyet az egyház egyes részeiben bizonyos okokból egy ideig vitattak (a keleti egyházban a Jel-t rossz görögsége miatt; Júd-t és 2Pt-t a hasonlóságaik miatt; 2-3Jn-t rövidségük és személyességük miatt; a Zsid-t szerzőjének ismeretlensége miatt), de az evangéliumokat sosem.

Voltak olyan *nem* újszövetségi iratok, amelyeket az első 2-3 évszázadban a helyi gyülekezetekben kedveltek, sőt helyenként az apostoli iratokkal együtt istentiszteleten is felolvastak belőlük (Didakhé, Hermász Pásztora, Barnabás levele, Római Kelemen 1. levele), de ezek egyike sem volt apostoli irat, folyamatosan az Újszövetséget idézték, arra hivatkoztak – így megmaradtak építő olvasmányoknak.

3.6. Az Újszövetség és a gnoszticizmus

A NG azt is elfelejtette megemlíteni, hogy az egyház már az *Újszövetség* megírásának idején is harcolt a gnózis különféle megnyilvánulási formái ellen: János apostol az evangéliumában és három levelében (doketisták, akik szerint a krisztus csak testetlen fantom volt), Pál apostol a Kolossébelieknek írt (vsz. egy zsidó hátterű, angyalimádó, aszketikus irányzat), és a Timóteusnak írt két levélben (gnosztikusok részletezés nélkül), Júdás apostol a levelében (egy libertinus irányzat). Íme két összefoglaló idézet Páltól és Pétertől:

1Tim 6:20-21 Timóteus, őrizd meg a rád bízott kincset. Fordulj el a hazug módon ismeretnek [görög *gnószisz*] nevezett szentségtelen, üres beszédektől és ellenvetésektől, amelyeket egyesek elfogadva eltévelyedtek a hittől. A kegyelem veletek!

2Pét 1:16 Mert nem kitalált meséket [görög *müthosz*] követve ismertettük meg veletek a mi Urunk Jézus Krisztus hatalmát és megjelenését, hanem úgy, hogy szemtanúi voltunk isteni fenségének.

3.7. Az egyház és a gnosztikusok

A NG tálalása szerint a szabad szellemű gnosztikusok egy idő után veszélyeztették volna a kialakuló papság hatalmát, ezért szálltak velük szembe.

Narrátor – A korai egyházatyák harcoltak a gnosztikusok ellen.

Meyer – A hivatalossá váló egyházi irányvonalhoz tartozó hitszónokok egyik problémája a gnosztikusokkal kapcsolatban abból a tényből adódott, hogy nekik nem volt szükségük a papjaik és püspökeik tanácsaira, irányítására és szellemi meglátásaira. Ők egy belső szellemi meglátással rendelkeztek, és ez aggasztotta az egyházi vezetőket.

Narrátor – Nem csak ez ingerelte az egyház előljáróit. A gnosztikusok ugyanis azt vallották, hogy a test a benne rejlő isteni lélek börtöne. Jézus halála számukra örömteli dolog volt, és Júdást hősnek tartották, amiért segített kiszabadítani Krisztus lelkét. Valójában ez az egyik oka annak, amiért a szakértők azt gondolják, hogy Júdás evangéliumát a gnosztikusok írták.

Tény azonban, hogy az egyház kezdettől fogva, mindig is *elutasította* a gnosztikus spekulációkat, illetve *kiközösítette* azokat, akikről kiderült, hogy valójában gnosztikusok voltak (Valentinosz stb.). A 2. században Jusztinosz és Irenaeus, a 3. században Tertullianus, Alexandriai Kelemen és Hippolütosz, a 4. században pedig Epiphániosz írt tanaik ellen éles hangnemű kritikát.

A gnosztikusok – önértékelésük és tanaik alapján érthető módon – valójában mindenkit lenéztek, és mindenki ellen voltak, illetve szinte mindenki más – az egyháztól a pogányokon át (Kelszosz, 2. sz.) az újplatonistákig (Plótinosz, 3. sz.) – ellenük volt. A gnosztikusok nemigen álltak le vitatkozni, de voltak olyan keresztényellenes „kinyilatkoztatásaik” is, mint például a 3. századi „Péter apokalipszis”, egy állítólag Péternek adott látomás, amelyben Krisztus – a kis gnosztikus csoporttal szemben – az egyházat elítéli és elveti.

A keresztény színezetű gnosztikus csoportok egy része igyekezett beépülni a keresztény közösségekbe, vagy kereszténynek adta ki magát. A nem túl tájékozott pogányok szemében kereszténynek is tűntek, de már a 2. századi egyházatyák pogányoknak írt hitvédelmi irataikban kikérték maguknak, hogy olyasmikkel vádolják az egyházat, amit csak a gnosztikusok hisznek és művelnek. A gnosztikusok a keresztényüldözések idején azonban már nem vallották magukat kereszténynek, és áldoztak a császárnak – amit az egyházatyák ugyancsak a szemükre vetettek.

A NG szakértőinek elmélete, miszerint az ókori kereszténység dinamikus terjedése mögött példátlan dogmatikai és etikai megosztottság állt volna, logikátlan és történelmietlen. A kortárs irodalom éppen hogy olyan nagyfokú tanbeli és szervezeti egységet mutat, amelyet a belülről fakadó eretnokségek, a külső, rivális vallási irányzatok és az üldözések sem tudtak megingatni.

4. A káiniták

4.1. A libertinus gnosztikusok

A NG műsorában és cikkében sajnálatos módon egyszer sem jelent meg, hogy Júdás evangéliuma egy bizonyos gnosztikus irányzat, az ún. *káiniták* irata volt, csak a későbbi könyvkiadásban ír róluk Bart Ehrman (94-96. oldal).

A káiniták onnan kapták a nevüket, hogy a Bibliában szereplő negatív figurákat – a testvérgyilkos Káintól kezdve Szodoma homoszexuális lakóin, az elsősültségi jogát eladó, erőszakos Ézsau és a Mózes ellen lázadó Kórahon át a Messiást eláruló Júdásig – pozitív hősnek állították be. Szerintük ugyanis e bibliai szereplők ugyanazért munkálkodtak, amiért ők: a léleknek a testi létből való kiszabadulásáért, és ugyanaz volt az ellenségük, mint nekik: az anyagi világ Teremtője, a zsidóság Istene. Számukra a Biblia negatív alakjai voltak az igazság bajnokai.

Amint Kákósy László egyiptológus professzor írta (*Fény és káosz – a kopt gnosztikus kódexek*, Budapest, Gondolat, 1984; 61. oldal):

A káiniták az Ószövetséget legélesebben elítélő gnosztikusok közé tartoztak, akik – mint nevükből is látszik –, Káinnak pozitív szerepet tulajdonítottak. Ugyanígy Ézsaut és Szodoma lakóit is nagyra becsülték. Júdás szerepének olyan felfogása, hogy a világ Hatalmai meg akarták akadályozni, hogy Krisztus a szenvedése árán megváltsa a világot, és emiatt Júdás az emberiség érdekében elárulta mesterét, arra mutat, hogy az Újszövetség alaptételeivel is szemben álltak.

A káiniták is gnosztikusok voltak, így *kibékíthetetlen ellentétet* láttak a tisztán szellemi, végső isteni valóság, és a gonosz teremtő isten (a Biblia Istene) által létrehozott anyagvilág között, illetve az isteni eredetű-természetű lélek és a mocskosnak tartott fizikai test között. A testet a lélek csapdájának tekintették, amelyből ki kell szabadulni, és vissza kell térni a tisztán szellemi világba. Úgy gondolták, hogy a cél minden eszközt szentesít, ezért a gnosztikusok etikája mindig is *két szélsőségbe* hajlott. Az egyik az aszkézis volt, a kemény önmegtartóztatás ideálja, a másik a libertinizmus, amely a kicsapongást tette eszközzé (Kákósy 1984:151):

A gnosztikus libertinizmus különböző formákban nyilvánult meg. Hallunk férfiak és nők kezdeti szellemi testvériségéről, melyből a nő végül is állapotosan kerül ki; szó van mezetenül imádkozó phibionitákról és a káinitákról, akik szerint a megváltáshoz szükséges, hogy az ember minden erkölcstelenségen végigmenjen.

A libertinus káiniták úgy vélték, hogy a gnosztikus az anyagi világ istene által adott erkölcsi törvények *felett* áll, és hogy a zabolátlan nemi aktus, illetve a nemi perverzió – mint az általuk a végsőig megvetett anyagvilág *kigúnyolása* – igazi istentisztelet. Ráadásul úgy érezték, hogy ehhez *túlvilági lények* nem csupán a nevüket, jelenlétüket és védelmüket adják, hanem kifejezetten buzdítják őket erre.

4.2. Irenaeus

A káinitákról és az általuk propagált Júdás evangéliumáról szóló legkorábbi feljegyzés Irenaeus, lioni püspöktől származik, aki i. sz. 180-185 között írt róluk (*Adversus Haeresis*, I. könyv, 31. fejezet, 1-2). Mivel Irenaeus írása magyarul még nem olvasható, angolból készített saját fordításomban közlöm:

XXXI. fejezet: A káiniták tanairól

1. Mások pedig kijelentik, hogy Káin a fenti Hatalomtól nyerte erejét, és elismerik, hogy Ézsau, Kórah, a szodomiták és minden hasonló személy őhozzájuk kapcsolódik. Mint hozzátesszik, ezért támadta őket a Teremtő, de egyikük sem szenvedett sérülést. Sophiának ugyanis megvolt az a szokása, hogy magához ragadja azt, ami belőlük őhozzá tartozott. Kijelentik, hogy Júdás, az áruló ezekről a dolgokról alaposan fel volt világosítva, és hogy egyedül ő, aki úgy ismerte az igazságot, ahogy senki más, hajtotta végre az árulás misztériumát; általa minden, földi és mennyei egyaránt zavarba esett. Egy ilyesféle képzelt történetet állítottak elő, amit Júdás evangéliumának neveznek.

2. Összeállítottam egy gyűjteményt az írásaikból, amelyben Hystera tetteinek érvénytelenítését pártolják. Ráadásul ezt a Hysterát hívják az ég és a föld teremtőjének. Karpokratészhoz hasonlóan azt is tartják, hogy a férfiak nem üdvözülhetnek anélkül, hogy keresztülmennek mindenféle megtapasztaláson. Úgy tartják, hogy egy angyal van velük [vagy: vigyáz rájuk] minden egyes bűnös és taszító tettük során, és az unszolja őket arra, hogy arcátlanságra bátorodjanak fel és szennynek tegyék ki magukat. Bármilyen is cselekedtük természete, kijelentik, hogy az angyal nevében teszik, mondván: „Ó, te angyal, felhasználom művedet! Ó, te hatalom, véghez viszem tettetted!” És azt állítják, hogy ez a „tökéletes tudás”, és nem tartanak attól, hogy belerohanjanak olyan tettekbe, amelyeket még említeni is törvénytelen. (...)

4. (...) Tehát a mi esetünkben, mivel napfényre hoztuk rejtett titkaikat, amelyeket maguk közt csendben megtartanak, most sok szóra lesz szükség ahhoz, hogy leromboljuk véleményük rendszerét. (...)

4.3. Epiphanosz

A káinitákról és Júdás evangéliumáról a 4. századi Epiphanosz egyházatyától olvashatunk még (*Panarion*, I. könyv, 38. fejezet). Epiphanosz megismétli az Irenaeustól is ismert tanokat (1.1 - 2.3), de mivel saját kutatást is végzett, további részletekkel, adalékokkal is szolgál. Mint írja, a káinita mítosz szerint két hatalom van: a gnoszticizmus abszolút, megismerhetetlen istensége, a tisztán szellemi és jóságos hatalom, amelyik az erősebb, a másik pedig az anyagvilágot megteremtő gonosz hatalom, amelyik gyengébb (ez a Biblia Istene); mindkettő közösült Évával, akinek így az utódai, az emberek is eleve kétfélék: mindenki vagy eleve Káin, vagy eleve Ábel leszármazottja. Mivel Epiphanosz írása magyarul még nem olvasható, angolból készített saját fordításomban közlöm:

A káiniták ellen (38. fejezet)

2.6 Ezeket a dolgokat tanítják, és a gonoszok tiszteletének és a jók megvetésének a kedvelését. Mert, mint mondtam, Káin az erősebb hatalomhoz tartozik, Ábel a gyengébbhez. Ezek a hatalmak közösültek Évával, és Káint és Ábelt nemzették; Káin az egyik fia volt, Ábel a másiké. 2.7 De Ádám és Éva is ilyen hatalmak vagy angyalok leszármazottai vol-

tak. A hatalmak által nemzett gyermekek pedig – Káinra és Ábelre gondolok – veszekedtek, és az erősebb hatalom fia megölte a gyengébb hatalom fiát.

3.1 De ugyanezt a mitológiát ők is összekeverik ugyanazokról a halálos mérgekről szóló tudatlanságuk örökségével, azt tanácsolva követőiknek, hogy mindenkinek az erősebb hatalmat kell választania, és meg kell válnia a gyengébbtől és erőtlenebbtől – azaz attól, amelyik az eget, a testet és a világot alkotta. És hogy minden fölé kell emelkednie Krisztus keresztre feszítettése által. 3.2 Mert – mind mondják – azért jött odafentről, hogy rajta keresztül az erősebb hatalom működhessen azáltal, hogy legyőzi a gyengébbet, és hogy elárulja a testet. 3.3 Néhányuk ezt mondja, mások valami mást. Egyesek azt mondják, hogy Júdás azért árulta el Krisztust, mert az gonosz volt, és meg akarta hamisítani a Törvény rendelkezéseit. Mert Káint és Júdást dicsérik, mint mondtam, és azt mondják: „Ezért árulta el őt: olyan dolgokat akart eltörölni, amelyeket helyesen tanítottak.” 3.4 Mások viszont azt mondják: „Nem, a jósága ellenére árulta el őt, a mennyei ismeret miatt. Mert – mint mondják – az arkhónok [szellemi hatalmak] tudták, hogy a gyengébb hatalom elszáradna, ha Krisztust átadnák keresztre feszíteni. 3.5 És amikor Júdás erre rájött – mondják –, akkor megijedt, és mindent megtett, hogy elárulja őt, és jótettet hajtott végre az üdvösségünkért. Dicsérnünk kell őt, és elismeréssel kell neki adóznunk, mivel általa hat ránk a kereszt szabadítása, és a magasságbeli dolgok leleplezése, ami arra alkalmat adott.” (...)

3.9 De rothadt „ismeretet” öltöznek fel azzal, hogy két hatalmat állítanak fel, egy erősebbet és egy gyengébbet, amelyek egymással veszekednek, de a világon senki sem változtathatja meg a gondolkodását; egyesek azok közül, akik ideszületnek, természetüknél fogva a gonosztól származnak, mások a jóságtól. Mint mondják: senki sem a döntése miatt jó vagy rossz, hanem a természeténél fogva. (...)

Világ- és emberképük ismeretében valahol érthető a káinita gnosztikusok észjárása, amely mindent kiforgat, és ellentétes előjellel lát el. Júdás szerepéről szóló spekulációik természetesen nem magáról a történelmi Júdásról szólnak, inkább arra mutatnak rá, hogy ők is *egy már meglevő hagyományt, egy írásban rögzített történetet* próbáltak átértelmezni, és a saját rendszerükbe valahogy beilleszteni. Az általuk felhasznált forrás pedig nem más, mint az *újszövetségi evangéliumok*.

4.4. Irenaeus és az evangéliumok

A NG dokumentumfilmje úgy állította be Irenaeust, mintha *ő döntötte volna el*, hogy melyik evangélium kerülhet bele az Újszövetségbe, és melyik nem. A NG naiv elmélete szerint *azért kellett döntenie*, mert folytak a keresztényüldözések, és a hívőknek tudniuk kellett, melyik evangéliumért érdemes meghalni...

Narrátor – Az ilyen nézetek azonban túlságosan is megbotránkoztatóak voltak a korai egyházvezetők számára. Közel harminc másik gnosztikus szöveggel együtt elutasították Júdás evangéliumát, és kihagyták őket az Újszövetségből. Hogyan döntötték el az egyház vezetői, hogy mit tartanak meg, és hogy mit vetnek el? Júdás evangéliuma az elutasítottak közé került. Ez a folyamat több száz évig tartott. I. sz. 180-ban azonban fordulópont-hoz érkezett. Az eredmény megszületését véres események kísérték. (...) I. sz. 180-ban egy befolyásos püspök, Irenaeus, a kereszténység üzenetét úgy próbálja meghatározni, hogy elutasítja az evangéliumok többségét. Abban az időben több mint harminc volt használatos a keresztény közösségek körében, de Irenaeus csupán négy: Máté, Márk, Lukács és János evangéliumának a megtartása mellett érvel. (...) A kereszténység illegális

vallás, és a hívők az életükkel fizetnek érte. A rómaiak legyilkolják a keresztényeket, mert azok nem hajlandók állatáldozatot bemutatni a római isteneknek. (...)

Narrátor – A 177-ben történt lioni vérontásban a rómaiak mintegy száz keresztényt ölték meg. Néhányan egészen haláluk pillanatáig hűek maradtak hitükhöz. (...)

Evans – A több száz lioni keresztény megkínzása és halála nagyon megérintette Irenaeust. Mindebből azt az üzenetet vehette le, hogy ha meg kell halnod a hitedért, akkor jobb ha megérted, hogy az pontosan miből is áll. Ha tömlőcbe vetnek és megkínóznak, vagy vadállatok tépnek darabokra az arénában, jobb ha tudod, hogy mi miért történik. És végül csak három, négy, öt, vagy egy csomó evangélium van? Ezt meg kell határozni. Melyik a szent hit, amiért meghalunk.

Narrátor – Hogy segítsen az embereknek a szent hit meghatározásában, Irenaeus négy evangéliumot választ ki a több mint harminc közül. A szakértők véleménye eltér arról, hogy ez miként zajlott.

Evans – Az átlag keresztény azt mondta, hogy „Én Márkot vagy Mátét akarom hallani”, és kevesebben választották Tamást vagy Júdást. Így zajlott a dolog. Ezt a négyet választották ki, mert tükrözték a keresztény közösségek nézeteit, és egybeestek a hívők meggyőződésével. Ezek Jézus igazi szavai, nem pedig azok, amiket Tamás, Júdás, vagy bármilyen hasonló írásban találhatunk.

Pagels – Nehéz megmondani, hogy miként választották ki ezeket a szövegeket. Néhányan úgy gondolják, hogy a püspökök döntötték el, míg mások szerint alulról induló folyamat volt, amit az befolyásolt, hogy az emberek mely könyveket olvasták inkább. Valószínűleg mindkettőben van igazság, mert az Újtestamentum evangéliumait sokkal könnyebb olvasni, mint ezeket a titkos evangéliumokat...

Narrátor – Irenaeus azonban nem csak azt választotta ki, hogy mi maradjon meg, hanem támadta is a többieket. Célpontjai közé tartoztak a Júdás evangéliumának szerzői is. (...)

Meyer – Úgy tűnik, hogy Irenaeust különösképpen az zavarta, hogy az evangélium szó szerepel egy olyan ember neve mellett, aki Jézus hírhedt árulója volt, és hogy miként lehet az evangélium és a Júdás szót címként használni. A Júdás evangéliuma elnevezés sokkolta, és megrémisztette. (...)

A NG fantasy-be illő kijelentéseivel szemben a tények a következők:

- Először is, Irenaeus nagyhatású püspök volt, de nem akkora, hogy a nemzetközi keresztény közösség számára *bármit* is meghatározhatott volna, nemhogy az Újszövetségi kánont! A korabeli nemzetközi kereszténység *több központú* volt: Róma, Antiókhia, Palesztina és Alexandria apostoli alapítású székhelyek voltak, és azok püspökei együtt voltak mérvadók – nem a lioni.
- Másodsor, ha magát Irenaeust olvassuk, akkor kiderül, hogy nem „eldönteni” akarta, *melyik* evangélium „maradjon benne” az Újszövetségben, hanem – a maga módján – azt akarta *indokolni*, hogy miért csak négy evangélium *van*, és hogy *azokhoz képest* miért hamis az összes többi.
- Harmadsor, a keresztények már egy évszázaddal Irenaeus írásai *előtt* is képesek voltak mártírhalált halni – de nem valamelyik evangéliumért, hanem *azért a Krisztusért*, akiről csak a négy evangéliumban olvashattak.

- Végül, tudni kell, hogy – a későbbi egyházszerkezeti egység hiánya ellenére – a tanbeli egység és a tanfegyelem az Újszövetség megírásától kezdve működött. Ezért mind az Újszövetség megírása idején, mind a 2. században kiközösítették az egyházból azokat, aki az Újszövetségből elvett (pl. Markion) vagy ahhoz hozzátett (pl. Valentinusz).

Az Újszövetséget az ókorban példátlanul nagy számban másolták, mert erre volt szüksége a tömegesen szaporodó keresztény gyülekezeteknek. A gnosztikus csoportok ellenben kicsik és elszigeteltek voltak, irataikat kis számban másolták, ezért is maradt belőlük olyan kevés. A gnoszticizmus tkp. önmagát számolta fel, még *akkor*, amikor az egyház üldözött volt, még *azelőtt*, hogy az egyház a 4. század végére hatalmi pozícióba került volna.

5. Júdás az Újszövetségben

Ha tudni akarjuk, ki volt Júdás, és mit tett, 2. század végi spekulációk helyett érdemes az 1. század eleji szem- és fültanúkra hallgatni, tehát az Újszövetség adatait összeszedni, és értékelni. Menet közben azonban tisztázni kell néhány félreértést és bibliafordítási hibát, illetve választ kell találni néhány régi kérdésre is.

5.1. Tragédiája dióhéjban

Júdást csak az Újszövetség történeti könyvei említik, azok is csak röviden (Mt 10:4, 26:14,25,48, 27:3, Mk 3:19, 14:10,43, Lk 6:16, 22:3,47-48, Jn 6:71, 12:4, 13:2,26,29, 18:2-3,5, ApCsel 1:16,25). Ezek tartalma a következő: be lett választva a Tizenkettő közé, lop a közös erszényből, Jézus ellen árulást tervez, megegyezik a papokkal a vérdíjban, az úrvacsorát otthagya elmegy a katonákért, a Getsemáné-kertbe vezeti őket, ahol Jézust csókkal árulja el, de miután megkapja a vérdíjat, lelkiismerete felébred, és végül öngyilkos lesz. Történetét az 1. században senki sem vitatta, sem pro, sem kontra.

5.2. A karióti férfi

Júdás neve az Újszövetség görög szövegében mint *Ioudasz Iszkariótész* jelenik meg, ennek magyarosított változata egyes bibliafordításokban a Júdás Iskariótes. Ez azonban nem a neve volt, hanem a származására vagy lakhelyére utalt. A görög *Iszkariótész* csak a héber *Júda és-Kariót* fonetikus átírása, ami azt jelenti: "Júda, a karióti férfi". A júdeai Kariót-ból származott, apját Simonnak hívták, és ő volt Jézus egyetlen földije – a többi apostol ugyanis galileai volt. (Volt egy másik Júdás apostol is, más néven Taddeus, Jakab fia; az újszövetségi Júdás levelét pedig egy *harmadik* Júdás, Jézus féltestvére írta.)

5.3. Tolvaj

Júdás választott apostol, a Tizenkettő egyike volt, de titokban lopkodott a közös erszényből, és nyilván nem akart lebukni. Jézus szolgálata már a legvégéhez közeledett, amikor egy egykor bűnös, de megtért nő Jézus lábát méregdrága nárdus kenőccsel kente meg, és a saját hajával törölte le. Más tanítványok is pazarlásnak vették (Mt 26:8), de Júdást a rossz lelkiismerete képmutató módon szólaltatja meg: „Miért nem adták el inkább ezt a kenetet háromszáz dénárért, és miért nem juttatták az árát a szegényeknek?” (Jn 12:5) Jézus azonban azt válaszolja, hogy ez nem feccsértés, hanem a temetési kenetét kapta meg előre (Mt 26:12, Mk 14:8, Jn 12:7). Júdás tudta, hogy Jézust a hatóságok szeretnék mielőbb, még a közelgő ünnep előtt megölni, de Jézus szavaiból azt vehette ki, hogy Jézus is tudja: nem sokára *vége* az egésznek. Ekkor szó nélkül elmehetett volna, de úgy döntött, inkább ebből is pénzt csinál. Azt olvassuk, hogy *ekkor* ment el a főpapokhoz elárulni a mesterét (Mt 26:14, Mk 14:10, Lk 22:3).

5.4. Vádló

Jézus már korábban, Péter nagy hitvallásakor is utalt arra, hogy az egyik tanítványa „ördög” (Jn 6:70-71). Nem azt állította Jézus, hogy Júdás *az* ördög; az itt álló görög *diabolosz* jelentése „vádló”, ez a héber *sátán* = „vádló, ügyész” fordítása. És valóban: amikor később Júdás elárulta Jézust, egyúttal *bűnösnek* kellett mondania, azaz *vádolnia* kellett. Tudatosan hazudott, hiszen később ő maga is belátta, hogy Jézus ártatlan volt (Mt 27:3-5).

Nem csoda, hogy Lukács erősen tömörített elbeszélésében már az áruláskor „Júdásba belement a Sátán”, azaz a Vádló (Lk 22:3). János emlékei szerint pedig a Sátán már az úrvacsora kezdetén elültette benne a gondolatot, hogy itt az idő a cselekvésre (Jn 13:2). Az úrvacsorán Jézus két rejtélyes utalás (Jn 13:11,18) után megrendülve jelentette be, hogy valaki el fogja árulni (Jn 13:21). Nem mutatott Júdásra, hanem hagyta, hogy egyenként rákérdezzenek: „Talán csak nem én vagyok az, Uram?” (Mt 26:42), tehát Júdás szint vallhatott volna. De amikor rá került a sor, képmutatóskodott: „Talán csak nem én vagyok az, Mester?” – „Te mondtad” – felelte neki Jézus (Mt 26:25).

Ennek a jelentőségét a többiek nyilván nem fogták fel, így a közvetlenül Jézus mellett fekvő János Péternek a biztatására konkrétan is rákérdez, ki az. Jézus válasza szerint az, aki vele együtt mártogat a tálba (Mt 26:23, Mk 14:20, Lk 22:21), és akinek odaad egy bemártott falatot (Jn 13:26). Aztán felszólítja Júdást, hogy „Amit tenni szándékozol, tedd meg hamar!” (Jn 13:27). Mindez szinte feltűnés nélkül történik. A többiek nem értik, mire utal Jézus, és hova megy Júdás (Jn 13:28-29). János feljegyzése szerint azonban Júdásba „akkor belement a Sátán” (Jn 13:27).

5.5. Pusztító

Jézus néhány órával a páska vacsora után, a Getsemáné-kertben, ima közben Júdást is megemléltette: „... megőriztem őket, és senki sem kárhozott el közülük, csak *a kárhozat fia*, hogy beteljesedjék az Írás” (Jn 17:2). A „kárhozat fia” egy héberes szófordulat régies fordítása, helyesebben tehát „a pusztítás fia” (görög *hūiosz tész apóleiasz*). A héberben kevés az önálló melléknév, amit a nyelv például a „...fia” szerkezettel pótol. Az elől álló „fia” olyan személyre utal, akire az utána következő fogalom (pl. pusztítás) *jellemző*, ahogy a „halál fia” is „halálra ítelt”, azaz tkp. már „halott”. Így a „pusztítás fia” egyszerűen olyan valaki, *aki pusztít*, aki *A Pusztító*; nem véletlen, hogy a 2Thessz 2:13-ban ugyanezt a kifejezést találjuk az antikrisztusról.

Júdás tehát nem volt a kárhozat fia abban az értelemben, hogy „szegény elkárhozik, mert megmondták róla előre”, hanem hogy „ő az, aki pusztít”, hiszen Jézus áruelőjaként jogtalan *gyilkosság* részese volt (Mt 27:3-5).

Amikor pedig Júdás, aki őt elárulta, látta, hogy elítélték, megbánta tettét, visszavitte a harminc ezüstöt a főpapoknak és a véneknek, és ezt mondta: „Vétkeztem, mert ártatlan vért árultam el.” De azok ezt mondták: „Mi közünk hozzá? A te dolgod.” Erre ő a templomba hajítva az ezüstöket, eltávozott, ment és felakasztotta magát.

5.6. Volt Júdásnak választása?

Az Újszövetség szerint volt. Nyerészkedett, amikor jól ment a testvériségnek, és nem tűnt fel a lopkodás, és még akkor is nyerészkedni akart, amikor az ügy, amelyben talán egykor ő is hitt, a bukás küszöbén állt. Hitetlenség, kapzsiság és bűntudat együtt motiválta egy olyan döntés felé, ahonnan már nem volt visszaút.

Az Újszövetség szerint Jézus valóban *előre* tudta, hogy valaki el fogja árulni, és azt is, hogy Júdás lesz az (Jn 6:64,70-71). Az utolsó vacsora elején ennek ellenére a többiekkel együtt Júdás lábát is megmosta. Péter büszkesége nem akarta eltűrni, hogy a vendéglátó Jézus rabszolgamunkát végezzen, de Jézus meggyőzte, és biztosította, hogy csak a lábukat kell megmosnia, különben mind tiszták – *egy kivételével* (Jn 13:3-11). Ezután a tőle látott példa követésére buzdította őket, hogy ha ő, a Mester megmossa a tanítványai lábát, akkor nekik is ilyen alázattal kell egymást szolgálniuk, és ez boldoggá fogja őket tenni – de megmondta, hogy *nem mindnyájukról* beszélt. Bár ő választotta ki őket, *egyikükről* be kell teljesednie a próféciónak (Jn 13:18).

Ami a próféciát mint műfajt illeti, sokan azt hiszik, hogy az egyenlő a jövődöléssel, pedig a bibliai prófeciáknak csak kis része jövődölés. Ami az Újszövetségben „beteljesedett” prófeciákat illeti, négyféle értelemben értendők: jövődölésként, tartalmi összefoglalásként, párhuzamként vagy előképként.

Az Ószövetségben nem találunk olyan konkrét jövődölést, amely mindenki számára nyilvánvalóan előre hirdette volna, hogy a Messiást egyik tanítványa el

fogja árulni. Mégis szinte biztos, hogy Jézus és az apostolai a Zsolt 41:10-re gondoltak, Dávid bűnbánó és segítséget kérő imájának egyik mondatára: „Még a legjobb barátom is, akiben megbíztam, aki velem együtt evett, az is ellenem támadt.” Jézus ebből a szempontból hasonló helyzetben érezte magát, ezért a zsoltár-részletet *párhuzamként vagy előképként* önmagára és Júdasra vonatkoztathatta. Péter pedig a feltámadás után már *jövendölésként* értelmezte a zsoltárt: „Be kellett teljesednie az Írásból annak, amit előre megmondott a Szentlélek Dávid szája által Júdásról, aki vezetője lett azoknak, akik elfogták Jézust” (ApCsel 1:16).

Tehetett-e Júdas bármit is, ha egyszer Isten előre megmondta, mi fog történni? Egyfelől, Júdas *magától* is sokat tett azért, hogy személyesen rajta teljesedjen be a prófécia, tehát Istennek semmire sem kellett kényszerítenie. Másfelől az, hogy Isten bizonyos dolgokat *előre lát*, nem jelenti azt, hogy a dolgot akarja, vagy kikényszeríti. Azért tudhatta előre, hogy mi lesz, mert aki a bűn útján elindul, az *kiszámítható* pályán mozog. Júdas öntudatlanul is a Sátán kezére játszott, aki azért tudta őt időnként ilyen mértékben *kontrollálni*, mert a tizenkét apostol közül csak őt *lehetett*.

5.7. Szükség volt Júdas árulására?

Jézust előbb-utóbb úgyis megölték volna, és ő maga is *háromszor* előre megmondta, mi vár rá (Mt 16:21, 17:22-23, 20:18-19). A hatóságok is sietni akartak, mert jött a húsvét ünnepe, Jézusnak pedig húsvétkor kellett meghalnia, mint istenadta áldozati bárány (Jn 1:29, 1Kor 5:7, Zsid 10:1-18). Júdas árulása nem Isten terve volt, amely ellen Júdas úgysem tehetett volna semmit. Önként árulta el Jézust. Az már más téma, hogy Isten még az ellenségei gonosztetteit is fel tudja használni a saját céljaira, hiszen ő az egyetlen, aki valóban mindent átlát. Így Jézus *akkor és ott* halt meg, amikor és ahol kellett.

5.8. Lett volna bocsánat Júdas bűnére?

Igen. Érdeemes Júdást Péterrel összehasonlítani. Júdas egyszer elárulta Jézust, Péter azonban háromszor is megtagadta, ahogy Jézus előre megmondta neki. Júdas végül belátta bűnét, de nem látott kiutat, és öngyilkos lett. Péter is belátta a bűnét, és ő sem látott kiutat, de nem lett öngyilkos. Sem Júdas, sem Péter nem látta előre, hogy Jézus fel fog támadni – bár Jézus ezt háromszor is előre megmondta nekik, nem hittek benne.

Az öngyilkosság Izraelben bűnnek számított, és Júdas az öngyilkossággal esélyt sem hagyott magának. Péter életben maradt, ezért találkozhatott a feltámadt Jézussal, és bocsánatot kérhetett tőle. Mindenki megkaphatja Isten kegyelmét, csak az nem kap, aki nem kéri.

Péternek is voltak jellemhibái: kicsit beképzelt, hamari és gyáva volt. Júdas azonban kapzsiból *tolvaj* lett, tolvajból *képmutató*, képmutatóból *hazudva vádaskodó áruló*, árulóból *pusztító*, gyilkosból pedig *öngyilkos*. Nem egyik napról a másikra,

és nem mások miatt, hanem hosszú idő alatt és sok döntés révén, saját akaratából vált ilyenné. Tragédiája éppen arra mutat rá, hogy van egy pont, ahonnan nincs visszatérés, mert maga *az ember* nem akar vagy tud visszatérni. Szabad akaratunk van, amivel élni és visszaélni is lehet.

6. Júdás utóélete

6.1. Változó Júdás-kép?

A NG egyes szakértői szerint az evangéliumok keletkezésük időrendjében (Mk, Mt, Lk, Jn) egyre rosszabb képet festettek Júdásról:

Narrátor – Vajon az elveszett evangélium az Újtestamentum leírásaihoz képest valóban annyira másként mutatja be Júdást? Valójában Júdást nem mindig ábrázolták gonosztevőnek. Márk korai evangéliumától haladva János kései evangéliumáig azonban egyre ördögibbé válik.

Klassen – Már evangéliumát 60 körül írták, és a legtöbb tudó ezt tartja a legkorábbinak. Itt a Júdásra vonatkozó utalások száma mindössze egyharmada a Jánoséban találhatóknak, de a legmegdöbbentőbb az, ahogy Júdás cselekedeteit ábrázolja. Júdás nem gonosztevő Márk evangéliumában.

Klassen – A keresztények megrágalmazták Júdást, és a nevéhez ma csak egy szeméttelép fűződik. ... Magát a szót is megvetés övezi. Gyakorlatilag az egész nyugati világban senki sem hívna így még a kutyáját sem. Németországban természetesen törvénytellenes, hogy valaki a Júdás nevet adja a gyermekének.

Pagels – A zsidók megpróbálják megölni Jézust, és a Júdás szó azt is jelenti vagy jelentheti, hogy zsidó. Különös dolog azt látni, hogy miként lett ez az alak egyre kidolgozottabb és erőteljesebb. Érdekes kérdés, hogy vajon Júdás figurája miért vált fokozatosan gonosszá? Milyen okokból mesélik az emberek így ezt a történetet?

Ha elolvassuk, és össze hasonlítjuk az evangéliumok szövegét, kiderül, hogy az állítások és a kérdések egyaránt hamisak.

Márk, Máté és Lukács ugyanazokat az adatokat hozza: a tizenkét apostol felsorolásakor *mind* megemlíti, hogy Júdás, „aki később elárulta Jézust” (Mt 10:4, Mk 3:19, Lk 6:17), akárcsak azt, hogy egyrészt magától (Mt 26:14, Mk 14:10), másrészt sátáni ihletésre (Lk 22:3-4 vö. Jn 12:4) ment el Jézust feljelenteni, hogy jelként csókkal köszöntötte Jézust, amikor jött elfogatni (Mt 26:48, Mk 14:44, Lk 22:47-48).

János evangéliuma a másik háromhoz képest sok kiegészítő részlettel szolgál, így Júdással kapcsolatban is négy új részletet közöl: Jézus már *korábban*, Péter vallástételekor (vö. Mt 16:13-20) is célzott arra, hogy egyikük el fogja árulni (Jn 6:71); Júdás az utolsó vacsora *elején* újabb sátáni ihletésre döntött (Jn 13:2); Jézus *Júdásnak* adta oda a falatot (Jn 13:26); Júdásnál volt az *erszény* (Jn 13:29), amelyből időnként *lopott* (Jn 12:6). Ugyanakkor János *nem* említi a papokkal való

megegyezés részleteit, és a csókkal üdvözlést mint azonosító jelet. Az állítólagos fokozódó rosszindulatnak magukban a szövegekben nincs jele.

A NG két további tény is elfelejtett megemlíteni. Egyrészt az apostolok (Máté, János, Péter, Pál) és munkatársaik (Márk és Lukács), tehát az evangéliumok szerzői *személyes kapcsolatban* álltak egymással. Másrészt nincs nyoma annak, hogy Júdással kapcsolatban köztük, tehát az egyházon *belül*, vagy az egyházon *kívül*, például a zsidókkal vagy a zsidók *között* bármiféle nézeteltérés lett volna. Zsidók és keresztények kezdettől fogva tudták, hogy Júdás mit tett, és hogy aztán mi történt vele. Júdás a káiníták 2. századi megjelenéséig egyszerűen nem volt téma.

6.2. A dokumentumfilm dramatizációja

A NG műsorában azonban arám nyelvű, feliratozott dramatizációkat is láthatunk, amelyek ugyan látványosak és hatásosak voltak, de valószínűleg minden figyelmes bibliaolvasóból kérdéseket váltottak ki:

Márk 14:17-20 filmbeli dramatizáció

A 21. versnél a jelenetet abbahagyták, így Jézus további szavai *kimaradtak*: „...de jaj annak az embernek, aki az Emberfiát elárulja”. A Narrátor azt állítja, hogy „Márk utolsó vacsorájából nem derül ki, hogy ő-e az áruló, az időben utána következő Máté evangéliumától kezdve már bűnössége nem kétséges” – csak azt hallgatja el, hogy Márk az elfogatási jelenetben, még ugyanebben a fejezetben *nevé*n nevezi az árulót:

Mk 14:43 Még beszélt, amikor egyszer csak megjelent Júdás, egy a tizenkettő közül, és kardokkal, botokkal felszerelt sokaság jött vele a főpapoktól, az írástudóktól és a vénektől. 44 Az árulója ezt az ismertető jelet adta meg nekik: „Akit megcsókolok, az lesz ő: fogjátok el, és vigyétek be biztos kísérettel.”

Máté 26:45-52 filmbeli dramatizáció

A jelenetből *kimaradt* a 48. vers, amelyben Júdás megadja a katonáknak az instrukciót: „Akit megcsókolok, az lesz ő, azt fogjátok el!”, ugyanakkor *betoldottak* egy sehol sem szereplő mondatot, amit Péter szájába adtak: „Mit tettél, Júdás?!”.

A Júdás üdvözlő csókja utáni, 50. versben Jézus eredetileg csak ennyit mond: „Barátom, hát ezért jöttél!”, ehelyett Jézus szájába egy *János* evangéliumából átvett, még *az úrvacsora alatt* elhangzott szavakat adtak: „Barátom, tedd, amit meg kell tenned.” (vö. Jn 13:27).

Utána a rómaiak kiáltása is *betoldás*: „Kapjátok el!”, Jézus Pétert leállító szavainak pedig megint csak az első fele hangzik el: „Tedd vissza a kardodat a helyére! Mert akik kardot fognak, kard által vesznek el!”, de a következő, mindent magyarázó mondatok már *lemaradnak*:

Mt 26:53 Vagy azt gondolod, hogy nem kérhetném meg Atyámat, hogy adjon mellém most tizenkét sereg angyalnál is többet? 54 De miképpen teljesednének be akkor az Írások, hogy ennek így kell történnie?”

A film szerkesztői a szakértők elméletének igazolására úgy *manipulálták* az Újszövetség szövegét, hogy az megfeleljen a koncepciónak, miszerint Márk még nem, de a későbbi Máté már árulónak nevezi Júdást, és a későbbi evangéliumok még inkább. Ennek érdekében döntő jelentőségű mondatokat kihagytak, nem létező mondatokat betoldottak, vagy egy másik evangéliumból és jelenetből át-emeltek. Vajon a határ tudományos ismeretterjesztés és a propaganda között?

6.3. A Júdás-kép mint az antiszemitizmus forrása

A NG műsorának következő elmélete a történelmi események időbeli sorrendjének felcserélésére épül. Eszerint a Templom lerombolása és keresztényüldözések kiélezték a zsidók és keresztények közötti viszonyt, a keresztények pedig önvédelemből elhatárolták magukat a zsidóktól; Júdás neve „zsidót” jelent, így Júdás a zsidó negatív ideálja lett, így végső soron *a Júdás-kérdés* vezetett el az antiszemitizmushoz.

Narrátor – Néhány szakértő úgy gondolja, hogy a keresztények azért démonizálták Júdást, hogy elhatárolják magukat a zsidóságtól a hitük túléléséért folytatott küzdelemben. Jeruzsálem, i. sz. 66-ban kitört a végzetes, itt négy évig tartó zsidó háború, melynek során megpróbálták a rómaiakat kiűzni Júdeából. Jeruzsálem több hónapig ellenállt a rómaiak ostromának. Végül, amikor sikerült betörniük, a rómaiak többszázezer zsidót gyilkoltak meg, és felgyújtották a második Templomot, a zsidó élet vallási központját. Ebből gyakorlatilag csak a nyugati fal maradt meg, ahol a zsidók még mindig gyászolják a Templom pusztulását.

Ehrman – A 70-ben lerombolt Templom tovább súlyosbította a keresztény zsidók és azon zsidók közti feszültségeket, akik nem hittek a Messiás Jézusban. A zsidóknak el kellett dönteniük, hogy valójában miből is áll a vallásuk. Mit jelent azok után zsidónak lenni, hogy nincsen templomuk, és templomi oltáruk. Ez egy dolgot biztosan magában rejt: mégpedig azt, hogy szembe kell szállni azokkal, akik szerint Jézus a Megváltó.

Narrátor – A keresztények és zsidók közti ellentétnek van még egy oka: a keresztények a pogányokat, vagyis nem zsidókat is beveszik maguk közé.

Pagels – A mozgalom egyre több nem zsidónak, vagyis pogánynak is tetszik. Ezenfelül megpróbálják Jézus személyét elválasztani a katasztrófális, rómaiak ellen zajló háborútól is. Nem csak azt állítják, hogy Jézus ártatlan volt az ellene felhozott váddal, a Róma elleni árulással szemben, ami alapján keresztre feszítették, hanem hogy követőit is ártatlanul vádoják a Róma elleni lázadással, ami alapján naponta zajlanak kivégzések.

Ehrman – Az egyik legalapvetőbb tény, hogy Jézust a rómaiak egy római keresztben ölték meg. A történelem során azonban a zsidókat vádolták ezzel. Bármi is állt a háttérben, a Biblia őrdögi Júdásról festett portréja a későbbi antiszemitizmus ihletőjévé vált.

Pagels – Tény, hogy az evangéliumok egyre jobban zsidóellenesek lesznek, ahogy egyre több pogány tagja lesz az irányzatnak. Ennek roppant nagy hatása volt mindig is a kereszténység történetére és a világra, még a 20. és a 21. században is.

Evans – Sajnálatos módon Júdás az antiszemita gondolkodás központi alakjává vált. Elszomorító, de egy negatív ideál lett belőle azok számára, akik gyűlölködnek és antiszemizáltak, és Júdáson, az árulón keresztül akarják jellemezni a zsidó népet. Ez azonban nem hű az Újszövetség és Jézus üzenetéhez és ellentétes a tanításukkal.

Pagels – Amikor az egyetemre jártam, elhittem, amit akkor tanítottak, hogy nem található az Újszövetségben zsidóellenes antiszemita elemek, hanem csak a gonosz emberek magyarázzák bele. Amikor azonban behatóbban kezdtem tanulmányozni a szövegeket, láttam, hogy sok ember felismeri, hogy ezek fellelhetők a későbbi evangéliumokban, a szenvedéstörténet leírásában. Részei a kereszténység történetének, és fontosak az olyan embereknek, mint én is, akik szeretik a keresztény tradíciót, azonosulnak vele, és megértik, hogy ezek a részek nem a véletlen művei, hanem valójában beépítették őket a történetbe. Védekezésképpen iktatták be őket. Nem a zsidók elleni gyűlöletből, hanem sokkal inkább hogy megpróbálják megvédeni magukat.

Ezzel az újabb elméletelmazzal is több probléma van.

6.3.1. Júdás neve

Először is, a Júdás név (héber *Júda*, görög *Ioudasz*) név nem zsidót, hanem *júdeait* jelentett. Jákób egyik fiát, a tizenkét törzs egyikének alapítóját hívták Júdának, akiről később Júdea országrészt elnevezték. A zsidó mint népnév héberül *'ivri*, görögül *hebraiosz*; a görög *ioudaiosz* nem csak zsidót jelent, hanem sokszor *júdeait* is. A zsidókat – néhány kivétellel – mindig *hébereknek* hívták (1Móz 14:13, 43:32, 2Móz 1:22, 3:18, 1Sám 14:21, Jón 1:9; ApCsel 6:1, 2Kor 11:22, Fil 3:5), nyelvüket és írásukat is *hébernek* (Lk 23:38, Jn 5:2, 19:13,17,20, 20:16, ApCsel 21:40, 22:2, 26:14). Az Újszövetségben a „Zsidókhöz írt levél” görög címe is *Prosz Hebraiosz*, azaz „A hébereknek”. A magyar bibliafordítások sajnos hagyományosan következtelenek, ezért olvasunk néha olyan zsidókról (héberekről!), akik félnek „a zsidóktól” (pl. Jn 7:1,13, 9:22, 20:19), pedig valójában olyan *galileai* zsidók voltak, akik a *júdeaiaktól* féltek, mert azok megvetették őket, és nem bíztak bennük (vö. Lk 1:26, Mt 21:11, 26:69, Jn 1:45-46, 7:52, ApCsel 5:37).

6.3.2. Keresztényüldözések és antiszemitizmus

Másodszor, igaz, hogy antiszemiták ilyen fordítási hibákat és néhány félreérthető szöveget a későbbi évszázadokban felhasználtak, de ez nem az Újszövetségről szól, hanem *róluk*. Antiszemiták már a kereszténység előtt is voltak: a pogány egyiptomiaktól a perzsákon és a babilóniaiakon át a rómaiakig.

Az 1. században antiszemita keresztényekről beszélni viszont azért értelmetlen, mert a keresztények hitének tárgya a *zsidó Messiás* volt, az Újszövetség írói – Lukács kivételével – mind *zsidók* voltak, a gyülekezetek tagsága pedig nagyrészt *zsidó származású*. Amikor pedig a 2. században megjelent Markion, az első dualista és antijúdaista tanító, kiközösítették.

Ami általában a zsidó-keresztény viszonyt illeti, a zsidó háború, a keresztényüldözések és Júdás értékelése között *nincs* történelmi vagy logikai kapcsolat. Ami a zsidókat illeti, részükről a zsidó keresztények üldözése szinte azonnal megindult, lásd István kivégzését (ApCsel 8:1). Aztán az edomita Heródes király Jakab apostolt végeztette ki, hogy bevágódjon zsidó alattvalóinál (ApCsel 13:1-3). Végül pedig a másik Jakabot, Jézus testvérét, a jeruzsálemi közösség vezetőjét végezték ki.

Ami a rómaiakat illeti, az elfoglalt területek népeinek a vallását eltúrték. Így a júdaizmus is hivatalosan elfogadott vallás (*religio licita*) volt, akárcsak a kereszténység, amely számukra a júdaizmus *egyik* ágának tűnt. A kereszténység tanítása azonban túllépett a júdaizmuson, nemzetközi közösséggé vált, és gyorsan terjedt. A zsidók sikeresen *tiltakoztak* az ellen, hogy a keresztényeket zsidó irányzatnak vegyék, ráadásul a rómaiak is félreértettek egyes keresztény tanokat. Így Nérónak kapóra jött, hogy a keresztényekre kenje a római tűzvészt. Az első római keresztényüldözés során, 64 és 68 között Itáliában ezreket öltek meg (ekkoriban végezték ki Pétert és Pált is).

Palesztinában egyidejűleg rómaiellenes lázadás tört ki. Az egymással is harcoló zsidó pártok olyan felkelést szítottak, amely végül a zsidó háborúba torkollott (i. sz. 66-73). A jeruzsálemi keresztények azonban – egy jövendölésre hallgatva – már a háború kitörése *előtt* mind elköltöztek északra, a perei Pellába, így a megszárlást őket *nem* érintette, sőt egészen 91-ig békében éltek!

A második római keresztényüldözés Domitianushoz fűződik (i. sz. 81-96), aki *Dominus et Deus*-nak, azaz Úrnak és Istennek szólította magát; ekkoriban száműzték János apostolt Patmosz szigetére, ahol a Jelenések könyvét írta. Domitianus 95-ben végeztette ki saját unokaöccsét „ateizmus” vádjával (a keresztényeknek ui. nem voltak templomaik és istenszobraik), és ettől kezdve a kereszténység el nem fogadott vallás (*religio illicita*) lett, amelyet két évszázadon át újra meg újra, kisebb-nagyobb intenzitással üldöztek.

Összefoglalva, a keresztényeknek *az 1. században* sosem abból volt bajuk, hogy vannak köztük zsidók, hanem abból, hogy félreértették és megrágalmazták őket (Néró), vagy mert nem imádták a császárt (Domitianus). Sosem volt szükségük a Júdaskép befektetésére, sem a zsidóktól való elhatárolódásra, hiszen tagságuk jelentős része ekkor még zsidó volt. A *zsidóság* vált meg tőlük, méghozzá már a Templom lerombolása *előtt*.

Utóhang

Érdeemes végigolvasni a dokumentumfilm záró szövegét:

Evans – Júdás evangéliuma fontos szerepet játszik abban, hogy jobban megértsük a 2. századi gnoszticizmust. Örülök, hogy sikerült rábukkanni, és nem vészett el. Úgy gondolom azonban, hogy ez az evangélium nem mond nekünk semmit a történelmi Júdásról, vagy a történelmi Jézusról, vagy azokról a tényezőkről, amelyek Jézus halálához vezettek a korai 1. században. Nem hiszem, hogy történelmileg hiteles Jézus- és Júdás képet állít elénk.

Paigels – Honnan tudja? Azok, akik kétségbe vonják a többi evangéliumot, azt állítják, hogy a 2. században vagy annál később keletkeztek. Kétségtelen, hogy ez a szöveg a 3. vagy 4. századból való, azonban azt nem tudjuk, hogy mikor keletkezett az eredeti. Ezt lehetetlen kideríteni.

Narrátor – Szinte az összes tudós egybehangzó véleménye szerint az Újszövetség négy evangéliumát i. sz. 60 és 100 között írták. Ireneustól tudjuk, hogy Júdás evangéliuma már i. sz. 180-ban létezett. Azt azonban soha nem fogjuk megtudni, hogy az eredeti mikor keletkezett. Annak eldöntése, hogy Júdás evangéliuma mennyire egyenértékű az Újtestamentum evangéliumaival, nem feltétlenül attól függ, hogy mikor írták, hanem hogy mi-ben hiszünk.

Senior – Végül is hit kérdése, hogy ezeknek a szövegeknek [ti. Mt, Mk, Lk, Jn evangéliumának] van-e létjogosultsága, és nem történeti, irodalmi, hanem vallási döntés eredménye. Összességében ezek a könyvek alkotják a mi szentírásunkat, és olyan tekintélyük van, amelyről úgy érezzük, hogy az Isten adta, és különleges jelentőségük van az egész közösségre nézve.

Narrátor – Sok hívő számára Júdás evangéliuma továbbra is eretnkség, a történelem lábjegyzete marad. Mások számára az üzenete egyenértékű az Újszövetségi evangéliumokkal. (...)

Narrátor – Júdás evangéliuma mindig is vitákat fog kiváltani, de vitathatatlan igazságokat is felvet. Vannak olyanok, akik minden nehézséget vállalva annak szentelik életüket, hogy megőrizték a múltat. Míg mások egyszerűen csak hasznot akarnak húzni belőle. Az evangélium elének tárja a korai kereszténység sokszínűségét, és felfedi azt, hogy az emberek mindig is különböző módon tekintettek Istenre. Ahogy a történelem részévé válik, idővel felveti bennünk a kérdést: miért hiszük azt, amit hiszünk?

Júdás rehabilitációjának gondolata egy ideig biztos „szenzáció” marad, amit jól el lehet adni. A NG műsorának hangvétele és kijelentései ellenére mégsem a kereszténység történelmi gyökerei inognak. Sokkal inkább *a National Geographic és a tudományos ismeretterjesztés tekintélye* az, ami meginoghat egy ilyen dokumentumfilm és cikk után. Tanulságos, hogy megfelelő kutatási etika és módszertan nélkül még egyetemi professzorok is csak abszurdumokig jutnak el.

Ezért a műsor nézőinek és a cikk olvasóinak csak egyet tanácsolhatunk: mindennek nézzen utána! Ma már magyarul is eleget olvashat ahhoz, hogy ne lehessen ennyire megtéveszteni. Nem minden „hit kérdése”, igenis vannak dolgok, amiket tudni lehet, és gondolkodni, hitbeli döntést hozni ezek alapján érdemes.

Felhasznált és ajánlott szakirodalom

- „Júdás evangéliuma” (dokumentumfilm, 80 perc) – National Geographic Channel, 2006 április 9
- „Júdás evangéliuma – Az apostol új arca”; In: National Geographic Magyarország, 2006 május (48-69. oldal)
- „Júdás evangéliuma” – www.nationalgeographic.hu/tv/explore/judas/index.asp
- „The Lost Gospel of Judas” – www.nationalgeographic.com/lostgospel/index.html
- Adamik Tamás (szerk.): Apokrif iratok – Csodás evangéliumok; Telosz Kiadó, Budapest 1996
- Bauer, Johannes: *Az Újszövetségi apokrifek*; Márton Áron Könyvkiadó, Budapest, 1994
- Barnstone, Willis – Meyer, Marvin: *The Gnostic Bible* (Shamhala, Boston, 2009)
- Chadwick, Henry: *A korai egyház*; Budapest, Osiris Kiadó, 1999
- Filoramo, Giacomo: *A gnoszticizmus története*; Kairosz Kiadó, Budapest, 2000
- Flavius, Josephus: *A zsidó háború*; Bibliaiskolák Közössége, Budapest, 1990
- Hamman, A.: *Így éltek az első keresztények*; Szent István Társulat, Budapest, 1987

- Jézus rejtett szavai; Holnap Kiadó, Budapest, 1990
- Kákosy László: *Fény és káosz – A kopt gnosztikus kódexek*; Gondolat, Budapest, 1984
- Kasser, Rodolphe – Meyer, Marvin – Wurst, Gregor: *Júdás evangéliuma a Tchacos-kódex alapján*, ford. Hasznos Andrea; National Geographic Society, Budapest, 2006
- Ladocsi Gáspár: *A Jézus Krisztus-jelenség a gnosztikus irodalomban*; Jel Kiadó, Budapest, 2004
- Vanyó László: *Az ókeresztény egyház irodalma 1-2*; Jel Kiadó, Budapest, 1997
- Vanyó László: *Bevezetés az ókeresztény kor dogmatörténetébe*; Szent István Társulat, 2009

Függelék – az érvek elemzése

Érdemes figyelemmel követni a NG által propagált elmélet felépülésének és bizonyításának folyamatát. Vannak tények, amelyekre hipotézisek épülnek, de egy feltevést nem lehet további bizonyíthatatlan vagy cáfolható felvetésekkel bizonyítani.

Amit Darbre, Emmel, Kasser és Jull *valóban* bebizonyított:

- a Júdás evangéliuma című irat valódi, nem hamisítvány,
- az irat a 3-4. századból származik,
- egy kopt nyelvű, gnosztikus evangéliumról van szó.

Pagels, Ehrman, Meyer és Klassen a következő tényekből indult ki:

- az újszövetségi evangéliumok (Mt, Mk, Lk, és Jn) i. sz. 1. századiak (30 és 90 között íródtak)
- Júdás evangéliumának fennmaradt *másolata* 3-4. századi, de mivel Irenaeus egyházatya már 180-ban harcolt ellene, a *tartalma* 2. századi.

Erre épült első hipotézisük, azaz bizonyíték nélküli elméletük:

- *elképezhető*, hogy Júdás evangéliuma is 1. századi, mint Mt, Mk, Lk és Jn,
- *ha igen*, akkor az iratok nem csupán valódiak, hanem *hitelesek* is, azaz tartalmilag is megbízhatók
- és *akkor* Júdást rehabilitálni kell.

Hipotézisüket a következő forrásokból igyekeztek bizonyítani:

- az újszövetségi evangéliumokból (Júdás ábrázolásának *állítólagos változása* negatív irányba),
- a korai egyház történetéből (a zsidó háború és a keresztényüldözések *állítólagos hatása* a zsidó-keresztény viszonyokra),
- egy egyházatya írásaiból (Irenaeus püspök *állítólagos döntése* a kánonról).

A források értékelésekor azonban tényeket és újabb hipotéziseket keverték össze:

- tény, hogy a korai egyház *szervezetileg* nem volt egységesítve,

- de csak hipotézis, hogy *tanítását* illetően annyira nem volt az, hogy még a gnosztikusok is közéjük tartoztak;
- tény, hogy nem voltak templomok, hanem főleg magánházaknál jöttek össze,
 - de csak hipotézis, hogy nem volt tanfegyelem, hogy mindenki azt olvasta, amit akart, tehát biztos Júdásét is olvasták;
- tény, hogy az első három évszázadban sok „evangélium” keletkezett,
 - de csak hipotézis, hogy az egyház több mint harminc evangéliumot egyformán elfogadott és használt használta volna
- tény, hogy Ireneus lioni püspök négy evangélium mellett állt ki a többivel szemben
 - de csak hipotézis, hogy *ő* hozott ilyen döntést az egyház egy része vagy egésze számára, hogy *azért* döntött, hogy a hívők tudják, melyikért érdemes mártírhalált halni, és hogy *az alapján* döntött, hogy melyik evangélium volt könnyebben érthető, azaz népszerűbb
- tény, hogy Júdás evangéliuma a *gnosztikus* iratok közé tartozik,
 - de csak hipotézis, hogy a 2. század vége előtt bárki is ismerte vagy használta volna akár az egyházon belül, akár gnosztikus körökben.

Ezt sajnos mindennek lehet nevezni, csak tudományos módszernek nem.